

Тетяна КАРА-ВАСИЛЬЄВА,
член-кореспондент АМУ
доктор мистецтвознавства,

КНИГА, НАПИСАНА СЕРЦЕМ

Володимир Овсійчук. Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.— 414 с. з іл.

Т.Шевченко. Автопортрет. Туш. 1843

Кожна книга Володимира Антоновича Овсійчука – справжня подія в культурному і науковому житті України. Сьогодні він є одним із небагатьох дослідників, що вирізняються глибокою ерудицією і універсальністю енциклопедичного кругозору. Коло його зацікавлень охоплює дуже широкий спектр проблем, пов'язаних з аналізом історії українського мистецтва від X до XX століття, від його витоків і до найвищих етапів розвитку. Ґрунтовні монографії В. Овсійчука вже увійшли до золотого фонду здобутків нашої мистецтвознавчої науки. Його зацікавлення завжди дуже широкі, масштабні, вони висвітлюють найцікавіші й найгостріші проблеми тієї чи іншої доби. Серед досліджень В. Овсійчука насамперед хочеться відзначити «Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVIII ст.» (К., 1985); «Майстри українського бароко: Жовківський художній осередок» (К., 1996); «Українське малярство X–XVIII століть: Проблема кольору» (Львів, 1998); «Олекса Новаківський» (Львів, 1998); «Класицизм і романтизм в українському мистецтві» (К., 2001) та багато інших.

Принципово важливе те, що всі проблеми розвитку українського мистецтва, еволюцію його стилів і напрямів він розглядає в тісному контексті з аналізом процесів всесвітньої художньої культури. Саме завдяки глибоким аналогіям, алюзіям і порівнянням виявляється певна взаємодія з мистецтвом інших країн. Уважний і проникливий погляд ученого висвітлює паралелі й плідні зв'язки італійського Відродження і української культури, рефлексії щодо давнього українського і візантійського іконопису з'ясовують ряд опосередкованих контактів і типологічних паралелей, постаті митців XIX ст. висвітлюються в контексті основних напрямів європейського художнього процесу. Все це стало наслідком глибокого і постійного вивчення музейних колекцій України, Росії, багатьох країн Європи, США, систематичних подорожей і знайомства з пам'ятками мистецтва. Як дослідник, Володимир Овсійчук органічно поєднує в собі класичні академічні знання й підходи з емоційним сприйняттям творів мистецтва, а також з величезним досвідом музейної та реставраторської роботи.

Упродовж багатьох років В. Овсійчук розробляє проблеми кольору і композиції в живописі, плідно працює над аналізом мистецьких процесів, еволюції художніх стилів і напрямів, взаємозв'язків українського мистецтва із європейською культурою. Саме ці засадничі основи стали вихідними у написанні нової праці, що нещодавно вийшла друком, – «Мистецька спадщина Тараса Шевченка у

контексті європейської художньої культури» (Львів, 2008). Ця монографія є наслідком багаторічних творчих роздумів про творчість Т. Шевченка, здогадок і переживань, узагальнень, а відтак – несподівано гострих поглядів і новаторських ідей. До цього ще ніхто з дослідників так повно і вичерпно не репрезентував малярську велич Кобзаря, адже В. Овсійчук розглядає постать Шевченка синтетично, в усій повноті образу, в єдності проявів – громадській, поетичній і малярській. Широта охоплення мистецьких явищ досягається кількома чинниками і насамперед аналітичним вивченням світового художнього процесу, глибоким знанням історії України і шанобливим, благоговійним ставленням до величчя Шевченка.

У глибоко змістовній передмові до цієї монографії академік НАН України С. Павлюк, за сприяння якого було видано книгу, відзначає, що основною метою автора книги було «упіймати суть малярського єства Шевченка», який був для українського народу «незборимою силою у віковичних прагненнях національної Свободи, морально-естетичною опорою на цьому величному Шляху, а врешті – Лицарем нації і її Провідником» (с. 7).

У пристрасному, гостро публіцистичному вступному слові Володимир Овсійчук пише, що кожне покоління визначає свій курс і свою життєву програму ставленням і оцінкою до священного імені Шевченка: «Україна тому стала Україною, що в неї був Шевченко, не загубився наш народ на задвірках історії, а визначився нарешті незалежним місцем серед вільних народів, і в цьому величезна заслуга її геніального сина» (с. 9). Автор розглядає творчий спадок геніального художника в контексті європейського мистецтва, розповідає про його трагічну долю, висвітлює навчання в Петербурзькій академії мистецтв, у майстерні славетного К. Брюллова, розповідає про подорожі в Україну, роки заслання. На сторінках монографії перед нами постає образ широко обізнаного з європейським художнім процесом, всесвітньою культурою, глибоко зануреного в історію свого народу, його славетне минуле митця. Саме цим В. Овсійчук спростовує поширену думку про Шевченка-художника як про геніального самородка, котрий не мав систематичної освіти.

Значне місце в монографії відведено аналізу портретного живопису, в першу чергу серії автопортретів Тараса Шевченка, що розпочалася з автопортрета 1840 р. Він, як зазначає автор, відкриває визначну сторінку в українському мистецтві, органічно увійшовши у традицію європейського і російського автопортрета. Автор монографії розглядає його стилістичну спрямованість у контексті романтизму не тільки як мистецького стилю, а швидше як художньої течії, що існувала одночасно з панівним класицизмом. У творчості Шевченка романтизм став світоглядним виразником національного почуття і настрою. Слід відзначити широку амплітуду аналізованих Овсійчуком творів Брюллова, Кіпренського, Орлова, Делакруа, Жеріко, акцентування на зверненні Шевченка до вивчення спадщини Рубенса і Ван Дейка. Він чітко підкреслює, що «Автопортрет» 1840 р. став своєрідним маніфестом набутої Шевченком майстерності, в ньому він відходить від попередніх традицій, визначає новий підхід до людини, й відтоді портрет у творчості митця розвивався по реалістичній течії

Тарас Шевченко. Фото. 1859

з підкресленням індивідуальних неповторних рис конкретної людини й цілого покоління, що було на той час новаторським, революційним підходом. Особливо тонко й емоційно В. Овсійчук аналізує ряд жіночих портретів, виконаних Т. Шевченком під час перебування в Україні. Це насамперед зображення Т. Маєвської, Г. Закревської, М. Горленко. Дуже глибоко, емоційно і схвилювано автор подає психологічний аналіз портрета Катерини Кейкуатової, доля якої вразила поета і яка в уяві яка постає як «трагедія проданої молодості». Серце поета бентежили жіночі чари, свої почуття він відтворював не лише в портретах, а й у поезії, але у житті Бог послав поетові лише Музу; саме вона єдина була йому вірною.

Володимир Овсійчук подає глибокий мистецтвознавчий аналіз живопису Шевченка, який є виявом не лише його аналітичного, глибоко психологічного проникнення в образ портретованих, а й являє собою глибоке знання основ живопису і тогочасної малярської техніки. Саме ці блискучі характеристики є особливо важливими у роботі. Вони стали наслідком глибокого проникнення в особливості художнього методу, в технологію живопису митця завдяки тому, що В. Овсійчук має величезний досвід музейної та реставраційної роботи, праці живописця, а головне – вміння «бачити і слухати» твори мистецтва, чутливо реагувати на прекрасне, пропускати його через тонкі струни свого серця й душі. А вона у нього – мов та Еолова арфа, що безпомилково відчуває все істинно прекрасне!

В. Овсійчук відзначає, що Шевченко-художник вражає високою культурою рисунка, він вроджений художник-портретист, наче призначений долею зберегти образи людей України, Росії, Казахстану. Крім того, він належить до кола найвидатніших акварелістів світу. Представлені твори, їх майстерний художній аналіз підтверджують цю тезу.

Одне з центральних місць у монографії відведено детальному аналізу епохального твору українського мистецтва XIX ст., – картині «Катерина». Автор зауважує, що в ньому немов втілилися майже всі тогочасні проблеми: політичні, національні, соціальні, моральні або взагалі загальнолюдські. Таких тем і таких асоціативно-масштабних алегорично-реальних образів в українському мистецтві доти не було. У цій картині «перепліталась історія і побутова сцена, політичний памфлет і народна трагедія, сарказм і сатира, та передусім висока поетичність, ідеал і реальність» (с. 74).

Вся книга побудована за двома частинами. Перша – «Шлях широкий і вільний» і друга – «Роки терпіння і поневірянь». Ці назви яскраво і чітко окреслюють етапи трагічної біографії митця. У першій частині детально простежено етапи становлення митця, його навчання, першої подорожі в Україну, створення таких етапних робіт, як «Селянська родина», серії «Живописная Украина», ряду видатних портретів.

У другій частині змальовані жахливі умови заслання, створення ряду автопортретів, особливо у 1847 й 1851 роки. Останні сповнені глибокого болю й трагізму. Насамперед це автопортрети в темному, світлому костюмах 1860 р., автопортрет зі свічкою 1861 р. та останній автопортрет, написаний незадовго до смерті 1861 р. Вони, як зауважує Володимир Овсійчук, наділені рембрантівською глибиною і близьким до голландця пластичним вирішенням, «складають винятковий за виразом і складністю змісту ні з чим не зрівняний монолог, – тут душа не рвалася назовні, притихла, наповнюючись внутрішніми думами його і болями, які переповняли втомленого і змученого Шевченка..., це догорання спалаху в мороці ночі. Тому в очах велич миті, згусток суму і пекучий біль за швидкоплинним життям та нездійсненими творчими діями» (с. 400–401). Усамітненість, зосередженість на внутрішніх переживаннях дають можливість Шевченкові так глибоко проникнути у внутрішній світ портретованих. На сторінках монографії автор подає блискучі аналізи портретів М. Лазаревського, М. Щепкіна, А. Олдріджа, Ф. Бруні. Щирі, зворушливі портрети Марії та Михайла Максимовичів, які він виконав, перебуваючи в їхньому маєтку у Прохорівці. У кожному портреті, як наголошує В. Овсійчук, важливим є змусити говорити очі, через які випромінювалося б напружене внутрішнє почуття. Не можна забути погляд Ганни Закревської, Іллі Лизогуба, Шевченка-солдата в автопортреті 1847 р. Тому великою знахідкою книги є ідея збільшення певних фрагментів у портретах, і саме тому подані наче зблизка, як крупний план у кінофільмі, западають в душу обличчя К. Кейкуатової, сповнене трагічної самоти, чарівні очі Г. Закревської, що є наче свіченням душі, яка була для Шевченка вечірньою Зорею.

*Ніхто не зна мого раю,
І сама не знаєш,
Що витаєш надо мною,
Як зоря над гаєм.*

Це очі України, так щиро оспіваної в геніальній поезії Кобзаря, в українських народних думах і піснях.

Значне місце в монографії займає аналіз графічної творчості Шевченка 1859–1869 рр. Саме в цій царині він досягає вершин своєї майстерності, отримує звання академіка Петербурзької Академії мистецтв. Автор зазначає, що вся творчість митця є автобіографічною, Шевченко присутній у кожному творі – чи явно, чи опосередковано, адже з багатьма героями прожиті миті життя. Згадаймо сепії «У в'язниці», «Кара колодкою», «Циган», «Старець на кладовищі». Навіть у невідьницьких пейзажах Мангишлаку, як писав Куліш, «душа Тарасова в тих краєвидах так і сяє». У монографії подано детальний аналіз роботи «Притча про блудного сина», яка, як наголошує автор, є його геніальним творінням, що належить до видатних творів європейського мистецтва XIX століття.

В.А. Овсійчук – доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Академії мистецтв України. Серед його численних нагород і премій є найвища – Національна премія України ім. Тараса Шевченка. Своєю книгою він ще раз підтвердив це високе звання. Він написав її серцем і душею. У висновках він підкреслив, що Шевченко, його «графічні і малярські твори сприймалися як національно дорога та іконографічно близька, як і поезія, дорогоцінна частка духовного життя України. Ці твори входили в щоденність українського народу, як його складова, така ж виразна і хвилююче духовна, як ікона». Своєю блискучою книгою, капітальним дослідженням вчений довів, що Шевченко-художник належить не лише Україні – а всьому людству.

Рада МИХАЙЛОВА,
кандидат історичних наук

НОВА КНИГА ГАЛИНИ СКЛЯРЕНКО
Скляренко Г. На берегах: Нотатки до українського мистецтва
XX ст. – К.: Софія, 2007. – 336 с.

У загостреній нині проблемі боротьби двох начал – «традиціоналізму», сформованого в душі додемократичних ідеологій радянського суспільства, та супротивної йому новітньої модерної позиції – Г. Скляренко є прибічницею останньої. Варто наголосити – не за модою, а саме за способом бачення, адже за світоглядом та поглядами вона завжди тяжіла до нового. На цій основі базується її новий збірник «На берегах: Нотатки до українського мистецтва XX ст.».

Збірник сформовано зі статей, написаних з 1980 по 2005 рік, російською й українською мовами, та надрукованих у таких широко знаних виданнях, як «Хроніка 2000», «Образотворче мистецтво», «Київ», «Студії мистецтвознавчі», «Родовід», та інших. Авторка розділила їх на три частини, перша з яких – «Дискусії, проблеми, тенденції» – охоплює 21 статтю, друга – «Художники» – 26 статей, третя – «Незавершений проект» – низку діалогів та інтерв'ю. Всі вони насичені фактами, виразні за сюжетами та гострі за проблематикою. Незвичності та оригінальності змістовній «композиції» книги додає те, що авторка зовсім відмовилася від ілюстративної частини, що в нашій мистецтвознавчій практиці чи не вперше. У зв'язку з цим варто зазначити, що в закордонному мистецтвознавчому бутті такі рішення щодо аналітичних робіт існують давно, вони є традиційними і по-своєму раціональними. Адже не перше десятиліття існує думка про доречність розмежування робіт аналітичних, дослідницьких, критичних та робіт альбомного типу, ілюстративних, ознайомчих, перші з яких спрямовані на осягнення предмету мистецтва через теоретичні виклади, а другі – через зорове відтворення.